

REGULAMIN

ODZNAKI KRAJOZNAWCZEJ PTTK

„SZLAKIEM ZEGARÓW WIEŻOWYCH W POLSCE”

W pierwszej kolejności pojawiły się zegary wieżowe. W Polsce pierwszy zegar wieżowy został zamontowany w 1492 roku na wieży kościoła Mariackiego w Krakowie. Pierwsze zegary wieżowe regulowały rytm życia ludzi w mieście. Rano za pomocą dzwonu dawały sygnał do otwarcia bram, wzywały mieszkańców na modlitwę, przed południem ogłaszały rozpoczęcie targu, wieczorem zamknięcie bram itp. W tamtych czasach istniało stanowisko zegarmistrza miejskiego, którego obowiązkiem było czuwanie nad prawidłową pracą zegara. Potem pojawiły się zegary wewnętrzne w pałacach, kominkowe, stołowe. A następnie pojawił się zegarek noszony, tak zwane „jajo norymberskie” (jeśli kogoś interesują szczegóły z historii zegarów, powinien sięgnąć do znakomitej książki Ludwika Zajdlera „Dzieje zegara”). Polska sztuka zegarmistrzowska na ogół nadała za zegarmistrzostwem europejskim. Najstynniejsze ośrodki średniowiecznego zegarmistrzostwa w Polsce to: Gdańsk, Toruń, Kraków, Warszawa, Wilno.

Definicja zegara wieżowego zakłada, iż jego mechanizm mieści się wewnątrz budynku, a tarcze wyprowadzone są na zewnątrz. Zegary wielkie spotykamy więc przede wszystkim na wieżach i poddaszach wielu gmachów. Owe czasomierze przeznaczone są głównie do użytku publicznego. Czas pokazywany na nich jest zazwyczaj dobrze widoczny. Duża ich część wyposażona jest także w mechanizmy co pozwala na określenie aktualnego czasu nawet w dużych odległościach. Zegary tego typu szybko zyskały popularność i zaczęto je montować w powstających kościołach, szkołach, ratuszach, pocztach i wielu innych budynkach. Dawniej, kiedy czasomierz domowy graniczył z fantastyką, życie w miastach było w rytm kościelnego lub ratuszowego zegara. Dużą ciekawostką może być fakt, iż pierwsze zegary wieżowe nie posiadały tarcz ze wskazówkami! Były wyposażone tylko w mechanizmy bicia dzięki którym można było określić aktualny czas. Występowały także zegary, które wybijały jedynie siedem godzin kanonicznych, według których toczyło się życie w zakonach. Przez setki lat mechanizmy takich zegarów ulegały niezliczonym przeróbkom i udoskonaleniom. Istnieją więc zegary wyłącznie wskazujące godziny (tzw. chodziki), wybijające godziny i kwadransy, zegary wyposażone w system do wygrywania melodii (zegary kariolowe), zegary wyposażone w ruchome figury, zegary wskazujące dane astronomiczne, np. fazy księżyca (zegary astronomiczne). Bardziej rozbudowane zegary zazwyczaj posiadają wiele dodatkowych funkcji, np. wybijają godziny oraz melodie, ukazują dane astronomiczne, a w celach zdobniczych wyposażone są w ruchome figury. Zegary składające się z więcej niż jednego mechanizmu nazywamy zegarami skomplikowanymi. Istnieją zegary bardzo rozbudowane wyłącznie w technice tradycyjnej (zegary mechaniczne) lub współczesnej (np. zegary elektryczne). Na przestrzeni wielu lat, szczególnie w okresie powojennym, powstawało wiele czasomierzy budowanych techniką mieszaną (np. z tradycyjnym zespołem chodu oraz elektrycznym systemem poruszania figur). Ostatnio zaczęto budować i niestety gdzieś podmieńcać zegary mechaniczne na elektroniczne. Ogólna budowa: napęd jako człon mechanizmu zegarowego skupia energię, która przekazywana jest dalej pozostałym częściom mechanizmu. Energię taką czerpie się z nakręcanych sprężyn (jednak niemalże nigdy w zegarach wieżowych) lub podciąganych, stosowanych właściwie prawie zawsze w takich zegarach. Przekładnia chodu: głównym celem całej przekładni chodu jest dostarczenie energii z napędu do wychwytu. Przekładnia wskazań: zespół kół zębatach w przekładni wskazań ma na celu połączenie przekładni chodu ze wskazówkami i odpowiednie przełożenie tych obrotów na ruch wskazówek. Urządzenie nastawnicze: jak sama nazwa mówi, urządzenie to służy do nastawiania godzin. W zegarach wieżowych mieści się ono w miejscu, gdzie praca mechanizmu przekazywana jest na wał (pędnę) łączący mechanizm z przekładnią wskazań. Z reguły producenci montowali w tych miejscach podziałki minutowe lub tarczę ze wskazówkami, aby można było na bieżąco kontrolować wskazania tarcz na wieży.

Istnieją dwa główne sposoby łączenia mechanizmu z wałem – łączenie cierniowe i widełkowe. Łączenie cierniowe zbudowane jest w taki sposób, iż koło zębate umieszczone na odpowiedniej osi mechanizmu, przekazujące pracę mechanizmu na wał, usztywnione jest za pomocą dokręconej śruby, którą odkręca się w celu uwolnienia koła i swobodnego obrotu w celu regulacji wskazań. Łączenie widełkowe natomiast jest stosowane najczęściej w zegarach z mechanizmem pośredniego wychwytu ze względu na fakt, że jest ono bardzo sztywne i uniemożliwia niepożądany ruch wskazówek z przyczyn zewnętrznych (np. silne wiatry, ptaki itp.), na które szczególnie narażone są duże zegary wieżowe. Wychwyty: wychwyty to jedna z ważniejszych części mechanizmu. Ma on za zadanie na przemian uwalniać i blokować obroty kół z przekładni chodu, aby równomiernie przekształcać energię potencjalną zawartą w napędzie w energię kinetyczną. Istnieją różne rodzaje wychwyty: cofające, spoczynkowe lub wolne. Wychwyty jest połączony z regulatorem, np. wahadłem czy balansem (z kołem balansowym), lub dawniej kolebnikiem. Dany regulator steruje pracą owego wychwyty. W wypadku zegarów wieżowych regulatorem jest właściwie zawsze wahadło. W historii próbowano połączyć technikę budowy zegarów wieżowych z wynalazkiem koła balansowego, jednak nie przyniosły one pożądanego skutku. Dawniej przy wychwyty wrzecionowym stosowano kolebnik. Wskazówki: dzięki zastosowaniu wskazówek możemy odczytać aktualną godzinę, którą pokazują nam zegar. Wskazówki są zazwyczaj umieszczone nad tarczą, na której umieszczona jest podziałka czasu. Niegdyś na tarczy widniała tylko wskazówka godzinowa, od XVIII wieku montuje się przy zegarach także wskazówki minutowe (wynaleziona w 1687 roku). Wykonane są zazwyczaj z blachy z różnych metali wzmocnionej drutem lub mającej wygięte żeberko wzdłuż własnej osi. Tarcza: tarcza jak już napisano powyżej, wyposażona jest w podziałkę czasową. Tarcze wykonane są różnych materiałów – metalu, kamienia, łupku, emalii, drewna, szkła czy tworzyw sztucznych. Niegdyś były na nich umieszczone podziałki 24-godzinne, następnie wprowadzono system włoski, zwany „półzegarem”, czyli podziałkę 12-godzinną. Miało to miejsce w XV i XVI wieku. Zegary wieżowe, a inne małe zegary, ogólne różnice: zegary wieżowe różnią się od swoich małych braci. Mimo, iż zasada działania jest podobna, mają one jednak inną budowę konstrukcyjną i inaczej się je konserwuje. W zegarach wieżowych mechanizm znajduje się w wieży lub podobnych miejscach, stanowiących niejako ich „obudowę”. Za pośrednictwem różnych przekładni i innych podzespołów mechanizm jest połączony z odległymi od mechanizmu wskazówkami. Połączeń tych jest wiele rodzajów. Większość zegarów wieżowych posiada więcej niż jedną tarczę ze wskazówkami.

1. Odznaka została ustanowiona przez Zarząd Oddziału Wojskowego PTTK w Chełmie. Celem odznaki jest zapoznanie turystów z zegarami wieżowymi w Polsce.
2. Odznaka posiada 10 stopni: popularny, brązowy, srebrny, złoty, mały honorowy, duży brązowy, duży srebrny, duży złoty, duży honorowy i wielki honorowy.
3. Minimalna ilość zwiedzonych zegarów wieżowych, na poszczególne stopnie odznaki wynosi:
 - na stopień popularny – 5,
 - na stopień brązowy – 10,
 - na stopień srebrny – 15,
 - na stopień złoty – 20,
 - na stopień mały honorowy – 30,
 - na stopień duży brązowy – 35,
 - na stopień duży srebrny – 40,
 - na stopień duży złoty – 45,
 - na stopień duży honorowy – 60,
 - na stopień wielki honorowy – 100.
4. Czas zdobywania odznak na poszczególne stopnie jest nieograniczony.

5. Potwierdzenia terenowe w postaci pieczęci i zdjęć (z osobą ubiegającą się o odznakę) z obiektu, potwierdzenia kadry programowej należy gromadzić w dowolnie opracowanej formie Kronice Odznaki.
6. Na pierwszej stronie Kroniki, należy zamieścić dane osobowe i adres zamieszkania osoby ubiegającej się o odznakę.
7. Weryfikacje odznak prowadzi Oddział Wojskowy PTTK w Chełmie.
8. Kroniki Odznak do weryfikacji należy przesłać na adres: Oddział Wojskowy PTTK, ul. Lubelska 139D/15, 22-109 Chełm – 6.
9. Zweryfikowaną Kronikę Odznaki wraz z odznaką, weryfikator prześle na adres zainteresowanego, przesyłką pocztową za pobraniem. Nie ma potrzeby przesyłania zwrotnych kopert i znaczków pocztowych.
10. O odznakę mogą ubiegać się turyści uprawiający różne formy turystyki kwalifikowanej.
11. Obiekty proponowane do zwiedzania na terytorium Polski, są wymienione w Załączniku do regulaminu.
12. Autorzy odznaki zastrzegają sobie interpretację regulaminu odznaki.

Odznaka została wprowadzona w życie Uchwałą Zarządu Oddziału Wojskowego PTTK w Chełmie, nr 2/2012 z dnia 16.02.2012 r. i obowiązuje z dniem podpisania.